

Олексій ГУРА
(м. Полтава)

З ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ СВЯТО-УСПЕНСЬКОГО СОБОРУ М. ПОЛТАВИ ЗА КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ

У статті на основі документів архівних фондів, аналізу літератури автор розглядає різні аспекти історії Свято-Успенського собору м. Полтави за козацької доби. Аналізуються обставини виникнення храму, характер його забудови, особливості екстер'єру та інтер'єру, а також церковне життя громади благодійна й просвітницька діяльність його служителів.

Ключові слова: архітектура, благодійність, віруючі, Гетьманщина, духівництво, ікони, козаки, культурні пам'ятки, культові споруди, міщани, православ'я, помісна церква, собор, храм, церковна громада.

Сучасні реалії та події зробили досить актуальним питання відродження багатовікової української духовної спадщини. До сьогодні ще не достатньо досліджена прекрасна, виразна, багатогранна культура нашого народу, яка яскраво підкреслює його національні особливості. Особливо актуально це для Полтавщини, яка є загальноновизнаною духовною скарбницею України.

Даний аспект особливо чітко проглядається у вивченні Свято-Успенського собору – архітектурної та історичної пам'ятки Полтавщини. Собор унікально поєднує як модерністські, так і колишні здобутки української національної храмової архітектури. Маючи багатовікову історію та традиції, Свято-Успенський собор і сьогодні залишається перлиною духовності як Полтавщини, так й України. Окрім того діяльність собору є певним показником (на регіональному рівні) відносин держави і церкви. Характер державно-церковних відносин ми можемо простежити і на прикладі історичного розвитку Свято-Успенського кафедрального собору.

Українське православ'я переживає нелегкі часи. Найболючішою проблемою для нього є внутрішньо-конфесійний розкол. Отримання Томосу й утворення автокефальної помісної ПЦУ повністю проблеми не вирішило. Розкол повністю не подолано. З одного боку, держава надзвичайно зацікавлена у подоланні цього розколу, оскільки це запорука духовної єдності суспільства. З іншого боку, проблема не вирішується внаслідок деструктивної позиції

частини православного духівництва (перед усім УПЦ у канонічній єдності з Московським патріархатом). Щодо населення, то воно досить часто є дезорієнтованим, перебуває у полоні різноманітних спрощених стереотипних уявлень про «православну єдність», «канонічність», «націоналізм».

Що ж може допомогти українському православ'ю? Відповідь однозначна — ми, українське суспільство. Проте, прагнучи до розбудови єдиної помісної православної церкви, у боротьбі з опонентами, ми маємо ретельно вивчати власну духовно-історичну спадщину. Робити це слід не лише на загальнодержавному, але й на регіональному рівнях. Саме це робить нашу невелику розвідку надзвичайно актуальною. Своєю метою ми поставили комплексну систематизацію змісту діяльності Полтавського Свято-Успенського кафедрального собору упродовж козацької доби.

Серед джерел, які ми використовували, слід виділити документи й матеріали фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (м. Київ) [1]; Державного архіву Полтавської області (м. Полтава) [28; 31]; Російського державного історичного архіву (м. Москва) [30; 9; 10]; Центрального державного історичного архіву України (м. Київ) [27]; архіву Служби безпеки України в Полтавській області (м. Полтава) [18]; Полтавського Краєзнавчого музею (м. Полтава) [32]. Крім того велику цінність для дослідження становить «План города Полтави» 1722 р. Івана Бішева [23]; документи, що містяться у виданнях «Полтавські єпархіальні відомості» [7] і «Прибавление к Полтавским губернским ведомостям» [8], «Православний вісник» [26].

Про Свято-Успенський собор м. Полтава є багато досліджень. Його історію упродовж різних періодів вивчали такі автори як О. Коваленко [14; 13; 16], Ю. Волошин [5; 6], В. Трегубов [21; 31], Г. Лаврик [17], В. Войналович [4], В. Граб [7], В. Баран [2], Є. Бондаренко [3], П. Ротач [30], Є. Парійський [23], О. Ковальчук [15], В. Неїжмак [22], Ю. Мицик [18]. Ми у своїй невеликій розвідці обмежимося лише козацько-гетьманською добою, оскільки сам у цей час собор став невід'ємним історико-духовним компонентом у багатобарвній палітрі українського православ'я.

За козацької доби українська православна церква була могутньою суспільно-громадською силою, що мала неабиякий вплив і була безпосереднім учасником усіх подій та процесів, що відбувалися на території України. Духовне життя в той час було нерозривно пов'язане із світським. Люди, що були релігійними та набожними, не могли уявити собі й одного дня без молитов чи відвідання церкви. Козацтво – основний і панівний клас, спирався на церкву, як на вірного союзника, а тому закладення та будівництво храмів і церков було важливим аспектом його діяльності. Поширеною справою було будівництво за власні кошти культових споруд, значні матеріальні пожертви або утримання храмів і церков власним коштом. Така діяльність козацтва вважалася богоугодною справою та набула неабиякої популярності у ті часи. Вирішальними для формування козацьких укріплень стали роки Руїни та Гетьманщини. Саме за цих часів Соборна площа (Іванова Гора) – місце розташування первісних укріплень Полтавської козацької фортеці, що існувала з початку XVII ст. по 1817 р [8, с. 217]. У цей час Соборний майдан – велика, забудована по периметру площа, адміністративний, торговельний та духовний центр полкового міста. Такого висновку нам дають змогу припуститися плани Полтави XVIII ст.: комплекс планів, що висвітлюють Полтавську битву 1709 р., плани І. Бишева 1722 р. [24, с. 426], плани В. Кутузова 1729 р. та інші документи того часу [18, с. 38].

Історія створення Свято-Успенського собору цікава й давня. У Центральному державному історичному архіві України, у фондах Канцелярії гетьмана К. Розумовського зберігається багато матеріалів, які стосуються історії Полтавщини. Справа № 2449 цього фонду безпосередньо стосується будівництва Свято-Успенського храму [25]. Щоправда, в архівах не збереглися дати створення першого дерев'яного приміщення храму. Якщо зважати на напис на дзвоні «Кизикермен», то споруджено його було приблизно в другій половині XVII ст. у якості головного або ж градського собору. Є він і на плані міста Івана Бішова 1722 р. Підтвердженням даного припущення є той факт, що саме в той час Полтава стає полковим містом [21, с. 127]. У ті часи Полтава

ділилася на три частини: Поділ, Заполтав'я та Фортеця. На планах полтавської фортеці початку XVIII ст. вже чітко позначено дерев'яний трибанний собор Успіння Пресвятої Богородиці [26, с. 1472].

Він розташовувався на відстані приблизно 7 м на північ від місця побудови майбутнього мурованого храму, тримаючи головну композиційно-планувальну вісь Полтави, формуючи її панораму та силует [21, с. 127]. Тут же на майдані розміщувався будинок полкової канцелярії та торговельні ряди. Локалізація усіх споруд на майдані у будь-якому описі та джерелі йде «від собору – церкви», яка, на нашу думку, є відправною точкою. Так, «за церквою» розташовувалося «порожнє казенне місто», огорожене забором, де тримали колодників та зберігали ядра, а поруч із ним пороховий льох гарнізонної фортеці [31, с. 29]. У дерев'яному храмі зберігалися полкові клейноди — корогви, звідси козаки виступали у похід і поверталися після славних перемог. Простояв він до 1776 р., а потім був переданий в с. Івашки, де простояв до середини XIX ст. [9].

У 1748 р. останній полтавський полковник Андрій Горленко та козацька старшина, залучивши власні кошти та пожертви міщан, вирішили збудувати величний кам'яний собор, який мав би стати новою головною окрасою міста, його духовним символом. 8 листопада 1748 р. на зведення собору було укладено контракт між генералом-майором Іваном Хорватом, що керував Новою Сербією, полтавським полковником Андрієм Горленком, обозним Андрієм Руновським, полковим суддею Григорієм Сахновським, військовим товаришем Дмитром Білушенком, ктиторами Максименком, Тараненком, Кириловим, полковим писарем Бачинським, міським отаманом Волховським (як бачимо, фактично з усією полковою старшиною) та київським архітектором Стефаном Стабанським щодо будівництва мурованого храму за «3000 карбованців та усіякий потрібний на той час харч» [30, с. 7].

Отримавши благословіння Київського митрополита Тимофія Щербицького, полковник Горленко наказав починати будівництво. Роботи велися всім полком, оскільки розпорядження про конкретні етапи будівництва

надходили від Горленка та полкової канцелярії й звідси подавалися до полкової рахівної комісії. Будівництво велося дуже повільно, часом призупинялося. «Закладинами храму планувалися на 1750 р., але незважаючи на те, що було заготовлено значну кількість будівельних матеріалів й зібрано великі пожертви, через «відсутність запопадливості у будівельників» будівництво почалося тільки у 1751 р. «поставкою муру та вікон», після чого зупинилося до 1754 р. [28]. Заготовлені матеріали гинули без застосування. Це примусило полковника Горленка видати у квітні 1754 р. суворий наказ про заходи щодо продовження будівництва собору. Далі через суперечки між ктиторами будівництво тяглося аж до 1770 р.», – зазначає дослідник В. Тригубов [21, с. 128]. Нарешті у 1770 р. храм було освячено, в ньому почалися богослужіння. Ця подія стала видатною та святковою у житті тогочасної Полтави.

Хоча собор було спроектовано С. Стабанським у стилі козацького бароко, але очевидно, що взірцем йому слугував поширений у тогочасній Європі трибанний бароковий стиль із головною банею у середохресті й двома меншими на західних вежах, що стояли обабіч головного входу до храму [31, с. 29]. Вважається, що ця будівля є класичним зразком поєднання римського та грецького стилю. Із суто архітектурної точки зору собор був тринефним, шестистовпним, з ледь виявленим трансептом. Напівциркулярна вівтарна апсида охоплювала всі три нефи. Біля неї були влаштовані крихітні апсиди ризниці й паламарні. Дещо пізніше, через надмірний брак простору, їх було розібрано й замінено просторнішими. Полтавські фахівці висловлюються так щодо загальної композиції собору: «У образі цієї культової споруди з трансептом, нартексом і хорами домінував слабо розчленований основний обсяг, із яким контрастували бані й вишукані фронти. Характерним був естетично-осмислений контраст лапідарних білих стін з хрещатими прямокутними вікнами, розміщеними у два яруси і обрамленими тонкими наличниками з мандриками. У формуванні образу важлива роль належала чотирьом бароковим фронтам примхливих силуетів. Ними вінчалися західний фасад храму, широка півкругла апсида та ризаліти бічних фасадів, що відповідали трансепту» [23, с. 311]. У середині

собор був двосвітловим. Шість масивних чотиригранних стовпів підтримували арки, на які спиралися склепіння стелі. Уздовж західної, південної та північної стін на рівні другого ярусу було влаштовано хори. Підлога в храмі була спочатку з гончарної цегли великих розмірів (лещаді), пізніше її було замінено на чавунні плити, а у 1856 р. – на дерев'яну. Велика кількість залізних конструктивних сполучень, масивні стіни, залізні крокви даху над вівтарем та приділами, кошторис будівництва свідчить, що якість була невисокою. Відомий краєзнавець, дослідник початку ХХ ст. М. Рудинський у праці 1919 р. «Архітектурне обличчя Полтави» писав: «...вигляд собору Стабанького ріжнився від нинішнього... Його архітектура вражала не стільки красою, скільки незвичайністю своїх мас. Він був зведений з однією великою банею і двома меншими по чолу. Причому, дві бані збудовано тільки у 1780 році...» [26, с. 128].

Чим же міг керуватися архітектор С. Стабанський, коли додав до загальної композиції ще дві бані? Існує версія, що їх добудували для запобігання великому протіканню даху, але більшість фахівців вважає таке припущення малоімовірним. Більше прихильників має гіпотеза, що після появи додаткових бань суттєво покращилася загальна композиція собору, з'явилася своєрідна «легкість конструкції», яка перетворилася з поширеної для Західної Європи трибанної традиції на традиційну для української архітектури п'ятибанну, надавши загальному образу яскравого звучання теми українського бароко. Це стало лише початком низки перетворень, яких зазнав ансамбль собору протягом свого існування. Уже в 1774 р. за проектом того ж С. Стабанського на відстані приблизно 25 метрів на захід від собору, було розпочато будівництво чотириярусної прохідної дзвіниці, яка за стилістикою відповідала суворим канонам класицизму, хоча і барокову пластичність автору вдалося зберегти. Аналізуючи різні погляди дослідників на цю подію, автор припускається думки, що перехід до класицизму був обумовлений двома основними причинами – історичною та політичною.

Перша, на наш погляд, полягає в поширенні впливу на російську архітектуру західноєвропейського класицизму. Друга – в імперському

прагненні викоринити в Україні барокову церковну стилістику, що була символом незалежності гетьманської України та своєрідної матеріалізації гідності й свободи українського духу. Через систематичний брак коштів будівництво дзвіниці велося довше, ніж будівництво самого собору – 27 років й завершилося у 1801 р. [21, с. 27]. У першому ярусі дзвіниці ліворуч проходу було приміщення для сторожів, праворуч – невеличка каплиця – церква Іоанна Предтечі. На другому ярусі було розміщено шість дзвонів – великий святковий, буденний, вартовий і три тридзвонних. Серед них – 350-пудовий дзвін із написом слов'янською мовою: «Во славу святих єдиносущної і неподільної Трійці зроблено сього дзвона до соборної полтавської церкви Успення Пресвятої Богородиці з міді, дарованої кн. Василем Долгоруким, року 1770, січня 25, у місті Полтаві» [20, с. 593]. На третьому ярусі висів знаменитий дзвін «Кизикермен», відлитий у 1696 р. із трофейних турецьких гармат, що здобули козаки Полтавського полку при взятті фортеці Кизикермен.

До наших днів дійшов переказ, що саме тоді гетьман Іван Мазепа порадив полтавському полковнику Павлу Герцику переплавити ворожі гармати на церковний дзвін, який би скликав православний люд до Божого храму, а ті б молилися за душі полеглих воїнів. Ось як описує дзвін історик І. Наливайко: «Дзвін «Кизикермен» справді оригінальний витвір майстра ливарної справи. За формою і художнім карбуванням він нагадував стародавній дзвін. Мав дещо подовжений вигляд. Стінки, особливо у кривизні, непомірно товсті, поверхня чиста, блискуча. Язика відлито у вигляді перевернутого вгору буряка, він важив 11 пудів 30 фунтів. Вага ж всього дзвону понад 126 пудів, тобто близько 2 тони. За переказами відомо, що під час відлиття у метал було додано 27 пудів срібла, від чого його «голос» набув особливого «малинового» звучання» [13, 3, с. 2]. На зовнішній поверхні було відлито ряд цікавих зображень, зокрема постать Божої Матері у повний зріст з Передвічним Немовлям у правій руці та родовий герб Герциків. Згори до низу дзвін прикрашено рельєфною гірляндою з листя.

У верхній його частині під вухами по колу напис слов'янськими літерами: «Року 1695, м-ця ноевмрия, дня 10». Внизу відлито, що «делал

Афанасий Петрович». Шкода, ніяких відомостей про цього талановитого майстра не збереглося. Дзвін до 20-х рр. ХХ ст. мав подвійне навантаження: скликав парафіян до служби на свята і відбивав години за допомогою молоткового приводу від годинника, який розміщувався на четвертому ярусі дзвіниці. Саме через перевантаження дзвін тріснув і висів без ужитку. Нам вдалося відшукати цікаві відомості, що 1890 р. дзвін був перелитий коштом меценатки-полтавки Тетяни Олександрівни Старицької на одному із московських заводів. Після цього дзвін виконував свою роботу аж до 1930 р., доки його не зняли і не відправили на склад металобрухту, оцінивши в 1650 карбованців. На щастя, після втручання полтавських істориків та краєзнавців дзвін передали до Краєзнавчого музею. У 1940 р. він був евакуйований до Красноярську і повернувся до музею тільки 1954 р. [3, с. 2]. Шанованою іконою у храмі була «Утоли моя печали», «старинная, прекрасной живописи», перша згадка про неї датується 1770 р. У церковних описах було занотовано: «кіот по правую сторону за вторым столбом небольшой, старинной работы; в нем икона Божей Матери, в двух серебряных коронках» [32, с. 11, 82]. Перед цією іконою, згідно із знайденими записами, «в воскресные и праздничные дни после литургий принято совершать молебствие и чтение акафиста» [32, с. 79]. 1900 р. ікона була прикрашена срібною позолоченою ризою. Не менш шанованою була ікона «Всех скорбящих радости» в різьбленому кіоті й срібних шатах із прикрасами, подарована собору ключарем Петром Діяталовичем у 1888 р. Отже, як бачимо, за козацьких часів великого значення надавалося будівництву храмів та соборів. Свято-Успенський кафедральний собор став одним із центрів релігійно-державного життя краю, мав унікальну архітектурну цінність та прояв.

На початку ХІХ ст. майже всі українські землі після століть державного, національного та культурно-релігійного поділу були об'єднані, але не в межах суверенної національної держави, а в етнічно знеособлену складову частину Російської імперії. Ігнорування національних ознак українців, як і інших народів, стало складовою асиміляційної колонізаторської політики імперії.

Подальша історія собору показує нам його вплив на суспільно-релігійне життя Полтави і в XIX – XX ст., і за сучасної доби. Можна зробити декілька узагальнених порівнянь. За козацьких часів великого значення надавали будівництву храмів та соборів. Тогочасна козацька еліта вважала своїм прямим обов'язком опікуватися церковним життям та її потребами, які відігравали ключову роль, як у соціокультурному, так і у політичному житті тодішньої України. Свято-Успенський кафедральний собор став одним із центрів релігійно-державного життя краю, мав унікальну архітектурну цінність та прояв. Завдяки відбудовчим роботам було виявлено багато цікавих історичних сторінок, що свідчать про важливе місце, яке Свято-Успенський собор відігравав у Гетьманську добу.

Загалом православна церква в українських землях зберігала національний характер, була останнім центром ослабленого під імперським тиском національного руху. Незважаючи на жорсткий тиск з боку російської влади, відходів від національних канонів та посилення класицизму, в архітектурі собору збереглися чимало національних рис, що вирізняло його з-поміж інших. Спостерігалось зростання релігійної свідомості та просвітницьких ідей окремих меценатів, які своїми стараннями зберігають найяскравіші перлини українського православ'я, а собор був і залишився твердинею національних та культурних традицій українського народу.

У роки радянської влади церква залишалася острівком духовності та національного духу. Радянська система упродовж усього XX ст. вела із нею жорстоку боротьбу. Незважаючи на це, православна церква змогла зберегти свої традиції, не втратити духовних орієнтирів. Основний удар прийшовся на матеріальну частину православної церкви, що мало наслідком фактичне знищення культових святинь, прикладом чого є доля Свято-Успенського собору. Документи архівних фондів свідчать про драматичні сторінки боротьби за збереження храму [29, арк. 103.]. Досить часто більшовицькими спецслужбами інспірувалися справи, на основі яких священників і віруючих звинувачували у зв'язках із фашистами, репресували і знищували [19, арк. 2].

На жаль, із радянських часів залишилося не дуже багато документів про діяльність культових споруд Полтавщини. Інформаційними джерелами тут здебільшого виступали публікації в періодичній пресі, які часто мали атеїстично-пропагандистське спрямування. Проте й вони відображають духовне подвижництво церков навіть за умов антирелігійної кампанії. Розкриті в роки державної незалежності справи архіву СБУ дають можливість зрозуміти весь трагізм долі церкви та величезну духовну міць релігійних діячів на прикладі долі служителів Свято-Успенського собору.

На сьогодні Свято-Успенський собор є не тільки культовим, науково-дослідницьким, а й духовним центром нашого краю, осередком благодійництва, консолідації громадян, що врешті-решт є шляхом до формування громадянського суспільства в цілому. Так, наприклад, при соборі діє єдиний в Україні духовно-культурний центр імені Паїсія Величковського. Однією із найважливіших справ сучасного релігійного православного життя в Україні є розбудова Єдиної Помісної Православної Церкви. У цій справі активну роботу здійснює Свято-Успенський собор. Він допомагає нашим збройним силам (благодійництво, волонтерство, капеланство тощо) протидіяти кривавій агресії сучасного російського неоімперіалізму. Через організацію та проведення різноманітних заходів та проєктів реалізуються спроби об'єднання, пошуку подвижників державницької національницької ідеї. По-суті, храм є справжнім осередком опору агресії. Діяльність собору та його прихожан відома далеко за межами міста. Церковна громада, клір собору мають не лише культові, але й державні нагороди.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Акты (протоколы) Полтавского полкового суда. Копии. (1673-1740 pp.). Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. Ф. I (Лазаревського), спр. 55256. 365 арк.
2. Баран В. Україна 1950–1960-х р.р. В. Баран. Львів : Карпати, 1996. С. 268.
3. Бондаренко Є. Тричі врятований Кизикермен. Є. Бондаренко. Вечірня Полтава. 1996. 9–15 верес. С.2.
4. Войналович В. А. Держава і церква на Полтавщині (друга половина 40-х – 80-ті роки). В. А. Войналович. Держава і церква на Полтавщині за радянської доби : зб. статей. Полтава, 2002. С. 85–137.

5. Волошин Ю. Українська православна церква в роки нацистської окупації. Ю. Волошин. Полтава :Освіта,1997. С.125.
6. Волошин Ю. В. Відродження православної церкви на Полтавщині у роки нацистської окупації (1941–1943). Ю. Волошин. Держава і церква на Полтавщині за радянської доби:зб. Полтава, 2002. С. 73–85.
7. Граб В. Промова священика Зеленцова. В. Граб. Полтавські Єпархіальні Відомості (далі ПЄВ). 2002. Ч. 8. С. 174–184.
8. Древності Полтавской соборной церви. Прибавление к Полтавским Губернским ведомостям. Полтава, 1845. № 23 С. 217–218.
9. Дело о постройке новой церкви в селе Ивашках Полтавского уезда. (1892-1893 рр.). Російський Державний Історичний Архів (далі РДІА). Ф. 799: Хозяйственное управление при Синоде. Оп. 16, спр. 867. 11 арк.
10. Дело о ремонте собора в г. Полтаве (1829-1838 рр.). РДІА. Ф. 797: Канцелярия обер-пр.рора Синода. Оп. 14, спр. 11826. 21 арк.
11. Історія релігії в Україні : навч. посіб. за ред. А. Колодного, П. Яроцького. К.: Фоліо, 2002. С. 641.
12. Кизикермен [Електронний ресурс] Режим доступу до статті: <http://www.Kolokola-pamiatniki.com.ua/>.
13. Коваленко О. Дерев'яні різьблені хрестики XVIII ст.. О. Коваленко. ПЄВ. 2003. Ч. 9. С. 233–240.
14. Коваленко О. Полтава XVII-XVIII століть. К.: ПП Олег Філюк, 2015. 234 с.
15. Ковальчук О. Релігійні організації у СРСР в роки Великої Вітчизняної війни (1943–1945р.р.). О. Ковальчук. Вітчизняні архіви. 1995. № 3. С. 480.
16. Коваленко О. Розкопки нашарувань козацького часу на Соборному майдані у Полтаві. Українське козацтво: історія, сучасність, майбутнє : зб. матеріалів Міжнар.наук.-практ.конф. Полтава, 2005. С.69–78.
17. Лаврик Г. Організаційно правові основи діяльності релігійних громад на Полтавщині початку 20-х років. Г. Лаврик. Четверта Полтавська наук. конференція з іст. Краєзнавства: матеріали до 825-річчя з часу першої літописної згадки м. Полтави та 1100-річчя появи перших поселень на її території. Полтавський держ. пед. ін-т ім. В.Г.Короленка. Полтава, 1998. С. 110–113.
18. Мицик Ю. З документів архіву Переяславсько-Бориспільської духовної консисторії 1725–1783 рр. Ю. Мицик. ПЄВ. 2002. Ч. 8. С. 36–80;
19. Об деятельности Полтавской фашисткой организации церковников (1934 р.): Архів Управління Служби Безпеки України Полтавської області. Спр. 275. Арк. 2.
20. Наливайко І. М. З глибини віків відлунюють малинові дзвони. І. М. Наливайко. Полтава: [Б. в.]. 2001. С. 593.
21. Трегубов В. Свято-Успенський собор: хроніка відродження. В. Трегубов. ПЄВ. Полтава, 2001. № 7. С. 124–130.
22. Неїжмак В. Наріжний камінь чи тягар на душу В. Неїжмак. Цілком відверто.1995. 25–31 серп. С.7–8.

23.Парійський Є. Зруйнований красень-собор. Є. Парійський. Лондон : Час, 2001 С. 311.

24.План города Полтавы 1722г. Ивана Бишева, Л. А. Гольденберг Города феодальной России. Сб. статей памяти Н. В. Устюгова. М. : Наука, 1966. С. 425-427.

25.Подвірний перепис по окремих вулицях Полтави за матеріалами Рум'янцевського опису 1 листопада 1765 р.. Полтаві 800 років: 1174–1974 р. К.: Наук. думка, 1974. С.32-36.

26.Полтавщина : енциклопед.довідник. А. В. Кудрицький. К.: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана. 1992. С.1472.

27.Православний вісник. 1980. № 2. С. 3–4 ; № 4. С. 5.

28.Протест штукатура Стефана Стобанского которим он представлял что ктиторе Полтавской соборной церкви не стояли по контракте соустройке каменной церкви (16 лютого 1779 р.). Центральный державный історичний архів України (м.Київ). Ф. 269: Канцелярія гетьмана К.Г.Розумовського. Оп. 1, спр. 2449. 20 арк.

29.Прошение об спасении собора (1934 р.). Державний архів Полтавської області (далі ДАПО). Ф.П-9032. Оп. 1. Спр. 37. Арк. 103.

30.Ротач П. Спогад біля дзвіниці. П. Ротач. Літературна Полтавщина. 1993. № 12. С. 7.

31.Трегубов В. Собор від народження до воскресіння. В.Трегубов. ПСВ. 1996. № 3. С. 28–29.

Довідка про автора.

Гура О.А. перший проректор ПНПУ імені В.Г. Короленка, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України.

УДК [271.2:322](477) «1921/1928»

*Валентина Олянич,
Лариса Олянич,
Кирило Жуковський
(м. Харків)*

РЕПРЕСІЇ ПРОТИ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ У 1920-1930-ТІ РР.

Зроблено аналіз репресій проти православної церкви на Харківщині у 1920-1930-ті рр. з боку органів влади, партійного апарату, правоохоронних органів, з'ясовані особливості регіонального характеру. Охарактеризовано комплекс антицерковної політики на Харківщині, становище церков та духовенства, розкрито репресивні механізми проти православної церкви. З'ясовано основні напрямки, форми, методи репресій проти духовенства Харківщини у 1920–1930-ті рр. Зроблена спроба визначити загальну кількість репресованого та знищеного духовенства, закритих та зруйнованих церков дослідженого регіону. Визначено роль місцевої влади у реалізації репресій на Харківщині.